

Соколёнок

6/2013

ПЛАЗИ

КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН БИЦИДАРИЗ АДАБГЪУРАЙИ ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАЙИН ЖУРНАЛ

Къази Керимович Къурбанов

(1933 - 2009)

Миллетдин уьмриъ аьжю шил гьибту кас

«Ппази» журнал урхурайи гьюрматлу бицӀи дустар! Узуз гьи учву йиз мялимдихъди таниш вуш ахтармиш апӀуз ва йиз мялимдикан саб-кьюб цӀар дикӀуз ккундузуз. Ичв хилариин гьамусьяьт али вая улихъна йисари учвуз киври гъахъи табасаран чӀалнан учебникарин автор фу вуш, лигай. Къази Керимович Къурбанов алахънийчвуз? Ари гьадму ву йиз мялим. Думу ихъ чӀал ахтармиш гъапӀу ва ихъ чӀалнан хусусиваларикан гизаф китабар гьидикӀу аьхю аьлим ву. Дагъгосуниверситетдиъ узу урхури гъахъи хьуд йисан дугъу узуз табасаран чӀалнан дарсар кивунзуз. Думу гизаф

зигьимлу ва жавабдар, дерин аьгъювалар ва тербия тувру ва чан хликк урхурайидарилан чан веледариланси юкӀв убгӀру мялим вуйи. Гъаддиз думу дугъахъ урхурайи вари баяр-шубариз чпин багъри абаси вуйи, ва дугъахъна гьюрмат айивалиан ва думу пашман апӀуз гъайифвалиан студентар ужуди урхуз чалишмиш шуйи.

Къази Керимович Къурбанов Табасаран райондин Жвулли гъулаъ бабкан гъахьир ву. Жвулли гъул табиаьтдин лап гюрчег ва девлетлу яркур-кюл, йимиш-мейва, хуш гъавйир ва жумарт ругар айи йишв'ин ерлешмиш дубхъна.

Думу

гъул кюгъне вахта-
рихъанмина ругдин, гъван-
дин, гакІвлин ва жара сян-
аьтариинди адлу ву. Му гъул'ан
машгъур шаирар, композиторар,
аьлимар удучІвну.

Узуз йиз мялим аьхю ва тер-
бияламиш гъахъи му гъул фициб
вуш рябкъюз гъарган маракълу-
вал ади гъабхънийиз. Хъа гъа-
му багарихъди ихъ аьлимарикан
вуйи китабарин серияйиъ Къа-
зи Керимовичдикан вуйи китаб
дюзмиш апІуз уз'ина табшурмиш
гъапІнийи. Думу китабдиз ма-
териал уч апІруган, узу Жвулли
гъулаз гъушнийза.

Му гъулаз Жвулли гъаз
кІурайкІан кІури, учвур фикир
гъапІуншалчва, биціи дустар. Му
суалназ гъамцдар шубуб жаваб
гъеерхъунзуз:

1) жвулли кІикІлар, гъванар гизаф
айи ва Жвулли кІикІларикан тикили-
шар апІуз удукъру гъвандин устйир
гизаф айи йишв вуйиган:

2) гъулан ччвур сифте Жвулли
кІури арайиз гъафиб вуди гъабхъну –
«жвув» кІуру гафнакан, яна лайикълу
жвувар, гъарсабдиз бажаран хилар
айи гъул вуйиган:

3) жвулли «жвурли» кІуру гафнакан
– имбударихъан гъирагъдиъ жвурнаъ
ерлешмиш дубхънайи гъул ву кІури,
арайиз ччвур вуйиган.

Къази Керимовичдин багъри хал
рябкъювалра йиз метлеб вуйи. Узу
фициб китабдиз материал гъазур
апІураш хабар гъабхъи жвул'ари гъа-
мусааьт Къурбановарин хулаз лигу-
райи гъунши Агъариза халуйихъна
илтІикІуб теклиф гъапІнийи. (Гъадму
вахтна Къурбановарин хулаъ фужкІа
яшамиш шули адайи).

Инсанар гизаф вахтна сар-сарихъди гъахъиган, белки, дурарин сар-сариз ухшарвал арайиз гъюршул, аьгъдариз, аммасабпиражну Агъариза Гъажимирзаевич Гъажимирзаев — Къази Керимовичдихъди сабси аьхю гъахъи гъунши ва бицIи вахтнахъанмина вуйи дустгъяркъган, узуз дугъан юрушнаъ, гафариъ, разивалин инчI кади ихтилат апIбаъ йиз гирами мялимдин юрушар рякъюрариганси гъисс апIури гъахъунза. Агъариза халуи чавна Къази Керимович даявдин вахтна, бицIи баяр вуди, сатIиди кIирхъарихъ гъягъюри гъахъиваликан, 7-пи класс ккудубкIайизкъан сатIиди урхури гъахъиваликан, хъасин учв педучилищейиз урхуз гъягъбакан, Къази Керимович, Хиварин къялан мектеб ккудубкIну, Дагъустандин мялимвалин институтдик кучIвбакан, 1954-пи йисан армияйиз гъахурайи Къази Керимович рякъ'ин апIуз

гъягъбакан, 1957-пи йисан думу армияйиан гъюбкан, чиб къюрид аи волейболин командайи Хючнаъ 7 йисан сабпи йишвар дисури, жара районаризра гъягъюри гъахъиваликан хайлин ктибтнийи.

Къюрид гъуншйирра бинайианмина арфар ккайидар гъахъну. Агъариза халуи, даявдин йисари уртагъ арфлин йиччв ипIуз чпин абайи, къюбиб хизанарин бицIидарра уч дапIну, фици алауйиш ва хъасин фици Йирси Ац штухъна шид убхъуз гъауйиш, ктибтнийзуз. Агъариза халуи гъацира учв ва Къази Керимович жигъилар вуйи вахтари сатIиди йивнайи шикларра улупнийзуз. Думу шиклариъ гъадму йисарин табасаран жигъиларин рюгълувал ва ихъ миллетдин дуланажагъ ва аьдатар атIагнайи. Думу улихъди ва узу Жвулли гъулаъ гъиву таза шикларикан саспидариз лигуз, учвуз теклиф апIураза.

Мялимарин мялимар

Эльмира Аьшуралиевнайи чпин ккуни мялимдикан, аьхю аьлимдикан ва лап ужур инсандикан дюзмиш гъапIу китабра (дидин ччвур «Къази Къурбанов» ву) дабгну, хъасин учву урхруб аьгъязуз.

Мектебдиъ ва студент йисари дугъу узуз дарсар кивундаршра, Махачкалайиъ узугъамусяаьт айи ляхнихъди аьлакьалуди, Къази Керимович узузра ужуди аьгъю кас вуйзуз. Думу гизаф сабурлу хасиятнан, юкIв ачухъди, гаф-чIал апIру, инсанарихъна гъюрматлуди илтIикIру кас вуйи.

Пуз ккундузузки, гъи ухъуз гизаф ебхъру гафарикан саб «девлет» кIуру гаф ву.

Къази Керимовичра девлетлу кас вуйи, аммаки дугъан девлет фтиъ айиш, фуну терефарихъанди думу девлетлу вуди гъахънуш, дугъкан вуйи китаб гъурхиган, ачухъди аьгъю хъибдичвуз.

Думу чан девлет ухъуз, ихъ халкъдиз, дагъустан халкъдиз, аьгъювалариин юкIв алидариз, аьгъювалар гъадагъуз ва тувуз ккунидариз гъитну ухъхъан гъушну.

Учвуз аьгъяш, ихъ абйирин мисал айиб ву: «Инсандин девлет дугъан дустар ву».

Къази Керимович гъаму терефнахъандира гизаф девлетлу кас вуйи. Дугъаз дагъустан халкъарин арайиъ гизаф дустар айи.

Учвузра ужудар дустар ашалчвуз. Фукъан ужу даринхъа инсандиз ужудар дустар ади хъувал! Учвузра аьгъячвузки, фукъан гизаф дустар ашра, гъадрарин арайиъ сар, къюр лап улдукъу дустар вуди шулу. Къази Керимовичдизра гъацдар дустар ади гъахъну. Гъадрарикан сар фуж вуди гъахънуш, Эльмира Аьшуралиевнайи дибикIнайи ихтилатнаан аьгъю гъабхъунчвуз. Думу дугъан гъулабай, классдибай ва гъунши вуйибдиканра учву гъурхунча.

МахачкалайиъдумуляхинапIурайи ва яшамиш шулайи йисарира дугъаз гъацир сар ужур, лап улдукъу дуст ади

гъахъну. Магъа гъаму шиклик учвуз Къази Керимович чан лап улдукъу дуст вуди гъахъи Бейдуллагъ

Гъяжигъурбанович Ханмягъмадов-
дихъди рякъюрачвуз. Думура, Къази
Керимовичси, мялим ва аьлим гъахъ-
ну.

Дурарикан сарикан (дурар ужуди
аьгъю инсанар) улхруган, кѳруган,
тмунурра кѳваин дарапѳди, тмунири-
канра дарпиди гъич гъитурдар. Ав,
гъацдар гъакълу, халис дустар вуди
гъахъну Къази Керимович ва Бейдул-
лагъ Гъяжигъурбанович. Бейдуллагъ
Гъяжигъурбановичдин ва Къази Ке-
римовичдин дустариси, дурарихъди
ляхин гъапѳу юлдшарира, дурар аь-
гъю жара инсанарира, ихъ аьлимар де-
рин аьгъювалар, ачухъ юкѳв айидар,

ужудар ва жумарт
инсанаргъахъиваликан
аьхю аьшкъниинди ктибтури,
дурарикан ужудартѳан ужудар
гафар кѳури шулу.

Табасаран чѳалнан учебника-
рин авторар фузар вуш лигай
кѳури, Эльмира Аьшуралиевнайин
учвухъна тѳалаб айи. Гъамус йизра
учвухъна теклиф айиз. Къази Ке-
римовичди дидикѳнайи, табасаран
чѳалнан саки вари учебникарик
дугъахъди сатѳиди гъадму учебни-
карин авторди сарун шлин ччвур
рябкъюру? Ав, аьгъязуз, учву

дишлади гъавриъ гъахъиб. Къази Ке-
римовичдин улдукъу дустран.

Лигай, уткан йихъай му ихъ табаса-
ран баяриинди!

Бейдуллагъ Гъяжигъурбанович ва
Къази Керимович Дагъустандиъ ва
дидин гъирагъариъра ад айи аьхю
аьлимар ва мялимар гъахъну. Бей-

дуллагъ Гъяжигъурбановичди ва Къа-
зи Керимовичди табасаран чѳал гъар
терефарихъанди аьгъю апѳбаз, къув-
ватлу апѳбаз, ахтармиш ва артмиш
апѳбаз гизаф фикир тувну, аьхю зегъ-
мет гъизигну. Му ихъ аьлимари дид-
кан гизаф гъибикѳну ва гъапну. Бей-
дуллагъ Гъяжигъурбановди ва Къази

Керимовичди, табасаран чІалнакан, жара чІалариинди улхру инсанаризра их чІал фициб аьламатнануб вуш аьгъю ибшри кІури, дидкан урус чІалнииндира гъибикІну.

Му аьлимари, баяр-шубариз табасаран чІалнан учебникарси, табасаран чІал киврайи мялимаризра, дурари учвуз табасаран чІал ужуди кивбан бадали, китабар дюзмиш гъапІну. Бейдуллагъ Гъажигъурбановичди ва Къази КеримовичдигъидикІу ляхнарикан, табасаран чІал агъю апІузккунидари, дидкан агъювалар гъадагъуз ккунидари, табасаран чІалнан мялимар хъпан бадали курсариъ урхру студентари, гъадарси аьлимар хъуз ккунидари, илагъки, дурари урус чІалниинди гъидикІу ляхнарикан яркъуди мянфяаьт ктабгъура, дурадин китабар чпин ляхнариъ ишлетмиш апІура. Дурари гъидикІу ляхнарикан мялимариси ва аьлимариси, чІалнахъди аьлакъалу пишеклариси, ихъ шаирари, писателари, културайихъди, тарихдихъди аьлакъалу ва хайлин жара цирклариъ лихурайи пишекларира мянфяаьт ктабгъура.

Аьгъязуз, ичв суаларра арайиз гъурайиб. Яраб мураринаангъурхнийкІан? Яраб Бейдуллагъ Гъажигъурбановичди ва Къази Керимовичди наан ляхин гъапІнийкІан, мурари, ич мялимариси, школийриъ дарсар кивнийкІан? Жикъиди ктибтурхъа.

Му дустарикан яшнан аьхюр Бейдуллагъ Гъажигъурбанович вуйи. Бейдуллагъ Гъажигъурбанович Ханмягъмядов 1927 пи-йисан Хив райондин Гъвандикк гъулаъ бабкан гъахъну. Дугъу Дербент шагъриъ ва Хив райондин Хиварин къялан мектебдиъ, студент йисари Мягъячгъалайиъ, хъасин Москвайиъра гъурхну. Институт ккудубкІур, Табасаран райондин ТинтІарин къялан ва Хиварин къялан мектебариъ мялимди гъилихну. Думу табасаран ва урус чІалнахъди аьлакъалу вуйи жара ляхнариъ гъахъну.

Къази Керимович 1933-пи йисан бабкан гъахъну.

Дугъу Жвулли, Ургъа ва Хив мектебариъ гъурхну. Мягъячгъала ва Кафари Осетияйин (Аланияйин) меркез вуйи Орджоникидзе (гъамус дидиз Владикавказ кІуру) шагърариъ гъурхну. Жувулли, Ккуми, Кюрягъ гъуларий урус чІалнанна табасаран чІалнан мялимди, завучди ва мектебдин директорди гъилихну, Саб вахтна Хючнаъра гъуллугъчиди гъилихну.

Думу Образованиейин ва илмин министерствойиъ (дидиз думу вахтари

Просвещениейин министерство кІури гъахъну) ва дидин дахилнаъ айи институтариъ ляхин гъапІну. Къад йистІан артухъ Дагъгоуниверситетдиъ студентариз табасаран чІалнан дарсар кивру мялимди гъахъну.

Асасди пуз ккундузузки, Бейдуллагъ Гъяжикъурбанович Ханмягъмадов ва Къази Керимович Къурбанов, къюридра, Дагъустандин илми - ахтармиш апІбарин школийрин институтдиъ лихури гъахъну (гъамус дидиз Педагогикайин институт кІуру). Сифте Бейдуллагъ Гъяжикъурбанович -1957-1972-пи йисари, хъасин Къази Керимович – 1972-1989-пи йисари. Цци, 2013 –пи йисан, Къази Керимовичдин 80 йис хъпан юбилей, хъа Педагогикайин институтдин (Дагъустандин илми-ахтармиш апІбарин А. А. Тахо-Годийин ччвурнахъ хъайи педагогикайин институт) 70 йис хъпан юбилей ву. Му институт школийрихъди лап учІру аьлакъйир айи институт ву. Институтдин гъуллугъчйири школийриз, педколледжариз программйир, учебникар, мялимариз (учвуз дарсар

ужуди кивбан бадали) жюрбе-жюр жара пособйир (китабар) дикІуру, дюзмиш апІуру, мялимариз дарсар ужуди кивбаан кюмек тувру.

Гъаму зиихъ улупнайи йисари душваъ лихури гъахъи Бейдуллагъ Гъяжикъурбановичди ва Къази Керимовичди, табасаран чІалнан программйир, учебникар, бабан чІалнан мялимариз саб-швнуб пособие гъидикІну.

Учебникар, китабар дикІбахъди сабси, дулар учвуз мектебарихъ табасаран чІалнан дарсар фици кивраш аьгъю апІуз, мялимариз табасаран чІалнан дарсар ужуди кивбан кюмек тувуз, кми-кмиди гъюри, улуркъюри гъахъну. Мялимвалин пише за апІуз гъафи табасаран чІалнан ва литературайин мялимариз мурари курсарихъ дарсар киври гъахъну. Саб гафниинди пуз шулуки, му мялимар, му аьлимар мялимарин мялимар гъахъну.

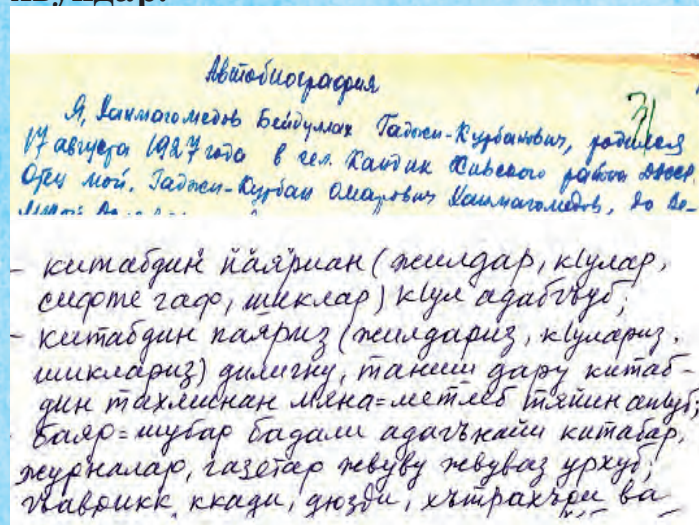

Къази Керимович университетдиъ лихурайи йисарира студентарихъди (дурари табасаран чӀалнан дарсар кивуз аьгъю, дубгъбан метлебниинди) мектебариз гъюри гъахъну. Мектебдиъ лихури имдруганра, думу мектебдихъан зат ярхла гъахъундар. Къази Керимовичди дарсар киву, дугъу аьгъювалар, тербия туву ученикарикан ва студентарикан шаирар, жюрбежюр жара ляхнариъ, табасаран чӀалнахъди аьлакьалу вари жюрейин ляхнариъ ва гизафдарикан (гъадмуси) мектебариз ва вузариз мялимар ва аьлимар духъна.

Сабсан пузачвузки, гъамусяаьт школийриъ сабпи классдин ученикари табасаран чӀалнан гъярфар дургъруган ишлемиш апӀурайи табасаран чӀалнан «Азбукайиз» тялукъ вуйи ХатӀар (прописар) дюзмиш гъапӀурра Бейдуллагъ Ханмягмадову.

Бейдуллагъ Гъяжикъурбановичди ва Къази Керимовичди учебникар ва жара китабар дикӀури гъахъи думу вахтари, гъиси рягъятвалар ади гъахъундар.

Дурари гъаму учву тетрадариз фици хил'инди бикӀуруш, сифте гъаци чпин хил'инди китабар дикӀури, хъасин чап апӀуз туври гъахъну. Гъамус вардин кюмекчийр компьютарар духъна. Лигай, узу учву дурарин хатӀарихъди таниш апӀураза. Дурарин мушвак улупнайи хатӀар школьник йисарин хатӀар дар.

Фуну хатӀшлинуб вуш, учву гъаври гъахъуншалчва. Зиихънаси узу учвуз кьуб юбилейин гъакънаан цӀибди гъапнийза. Сабсан юбилейикан кьуб гаф дарпиди гъитуз шулдар. Дагъустан Республика Россияйик кибиъну цци 200 варж йис тамам гъабхъну. Дагъустан — му дагъустан халкъарин бицӀи ватан, Россия — му Россияйин Федерацияйиъ яшамиш шулайивари халкъаринахъю Ватанву. Дагъустандин чӀаларикан чип'инди гъамусяаьтурхуб-бикӀуб айи чӀаларин алфавитар урус чӀалнан алфавитдин бинайиинди дюзмиш дапӀнайидар ву. Табасаран чӀалнан гъийин алфавит, урус чӀалнан алфавитдин бинайиинди 1938-пи йисан дюзмиш гъапӀну. Думу дюзмиш гъапӀур Шалбузов Темирхан Шалбузович ву. Табасаран чӀалнан сифтейин учебникарин авторра

гъадму гъахъну. Дугъканра, Къази Керимовичдиканси, китаб адабгъна.

Дупну ккундуки, табасаран чІалнан муганайиздин ва гъамусдин учебникarik дурарин авторар вуди гъацира жара ччвурарра алахъуру. Ичв абйир-бабариз школайиъ урхурайи йисари табасаран чІал шли кивнуш, табасаран чІалнан чпигъурху йисари учебникarin авторар фузар вуди гъахънуш, дурарихъан гъерхай, аьгъю апІинай (белки, ичв абйир-бабариз кІваинди илмишул). Думу ихъ тарих ву. Абйир-бабарин, мялимарин кюмекниинди «Ппази» журнализ бикІай.

Темирхан Шалбузовичдиз, Бейдуллагъ Гъажикъурбановичдиз ва Къази Керимовичдиз фици табасаран чІал ужуди аьгъяди гъабхънуш, дурариз гъаци урус чІалра ужуди аьгъяди гъабхъну. Дурариз, гъаму чІаларилан гъайри, жара чІалларра аьгъяйи. Дупну ккундуки, ихъ аьлимари чпин студент вахтари урус чІалнан факультетар ккудуркІну. Дурари урхру вахтари вузариъ табасаран чІал киври гъахъундар.

Учвузра агъяшулчвуз, инсандиз фу-къан гизаф чІалар аьгъяди гъабхъиш, гъадмукъан ужуди ву, гъадмукъан чІалариинди аьгъювалар гъадагъуз, жюрбежюр миллетарикан, дурарин культурайикан ва гъарсабдикан, дюн яйикан аьгъю апІуз ва аьгъювалар мянфяаьтлуди ишлетмиш апІуз шулу.

Урус чІал — му ихъ аьхю Ватандин халкъар - жюрбежюр миллетар, гъадму гъисабнаан дагъустан халкъарра, чиб-чпихъди улхурайи, Россияйин вари мектебарий аьгъювалар туврайи, студентари вузариъ аьгъювалар гъадагъурайи, чаинди идарийрин кагъзар дикІурайи, къанунар адагъурайи чІал ву. Урус чІал Россияйин Федерацияйиъ государствойин дережайин чІал ву. Думу жара гъюкуматарийтра аьгъю апІура.

Дупну ккундуки, хулаъси, гъулаъ-

си, мектебдиъси, саб гъюкумат-диъси вари дюн'яйин халкъарин арайийтра гъял дапІну ккуни, чпиз фикир тувну ккуни меселйир шулу, арайиз гъюру. Америкайин Нью-Йорк кІуру шагърий гъациб тешкилатди ляхин апІура. Думу тешкилатдиз 200-къан гъюкуматар дахил шула. Тешкилатдин ччвур жикъиди ООН ву. Мушваз гъам-къан гъюкуматар дахил шулаш-ра, ООН-диъ гъахру вари ляхнар, кагъзар, документар, улхбар йирхъуб чІалниинди гъахуру, йирхъуб чІалназ илтІикІуру. Узу гъамдикан гъаз бикІураш, кІураш, учву гъаврий гъахъиб аьгъязуз. Гъаму чІаларин арайиъ... а. Точкийрин ерина чІал бикІай. Ав, учву гъякъ вучва... Гъадму йирхъуб чІалнак урус чІалра кабхъра.

Табасаран чІал — му ихъ халкъ чаинди варж йисариинди улхури гъахъи ва гъамусдихъантина улхру, ихъ аьхю абйир - бабари ухъуз аьхю уьмаратси дюбхну, ихъ абйир-бабари ухъуз улупу, ухъу бицІидиган гъудубгъу, учву гъамус мектебарий дубгъурайи, аьгъю апІурайи, ухъура дюбхну, гъамусдихъантина шлу табасаранари сар-сарихъна туври уьбхру, ихъ вари халкъдин пай кайи варитІан аьхю девлет ву, ихъ бабан чІал ву. Думу ухъуз гирами вухъуз!

Учвура думу уьбхбак пай кивай.

Учвура, ихъ аьлимариси, табасаран ва урус чІалар ужуди дургъай, аьгъю апІинай. Табасаран ва урус чІалниинди гизаф урхай. ЧІалари учвуз зигъимлу ва аькъюллу инсанар хъуз кюмек тувди.

Аьгъювалар гъарган уьмрий лазим ву.

Учвуз уьмрий ужудар дустар, ужудар аьгъювалар, учвкан ужудар инсанар ишри ва учвуз сагъламвал иб-шири.

Табиат ихъ ужагъ ву

ДЕВЕ

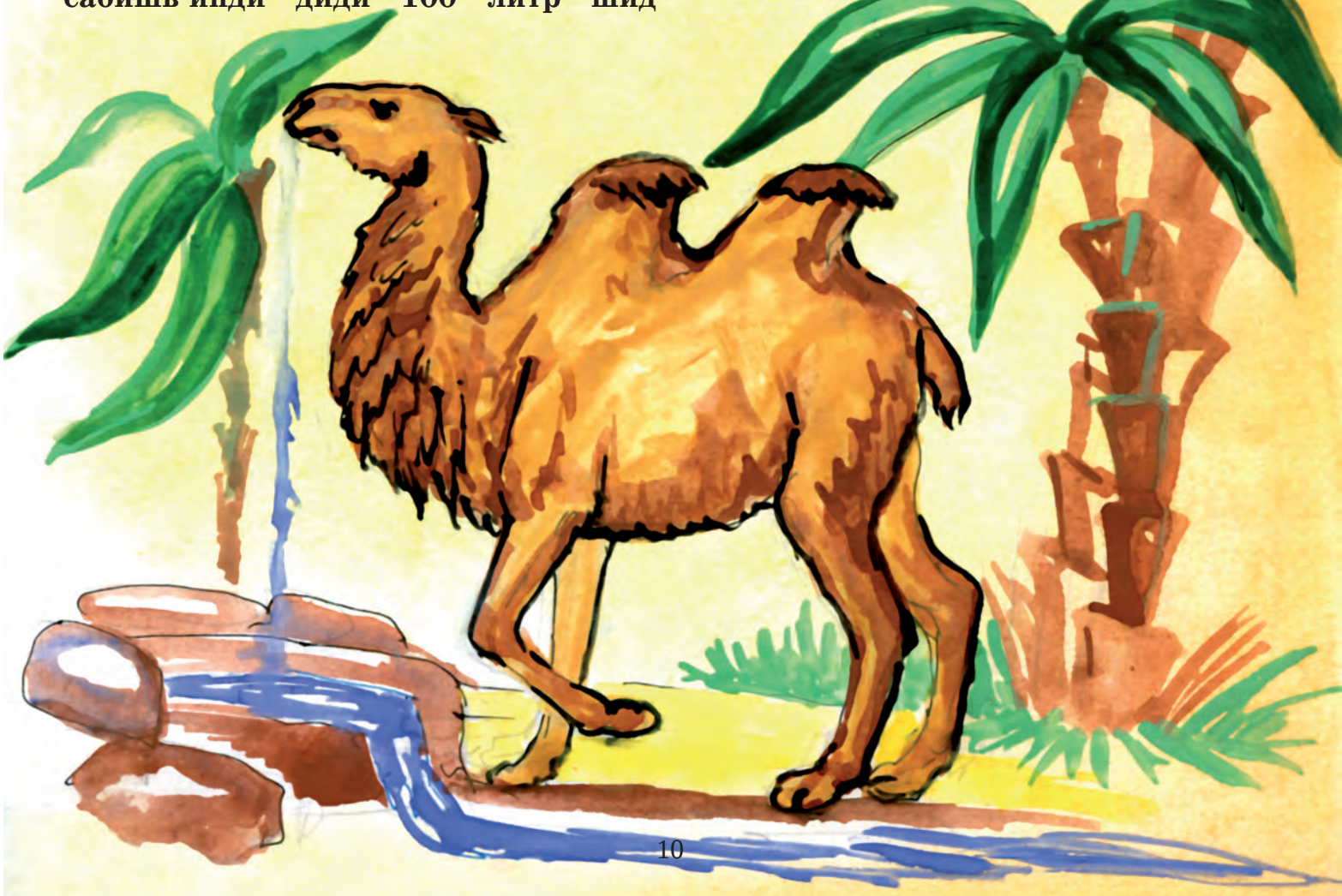
Девейиз «чюлин гими» гъаз кӀуйкӀан? Хъа учву фикриз аьбкъинай эвел-аьхир адру, ккудудукӀру яркъу гъумлугъ чюллер. Чюлин му гъирагъдихъан тмуну гъирагъдихъна гимийиъди дарди гъягъюз даршлуси, гъаци гъумлугъ чюлра девейиндитӀан кабгъуз шулдар.

Ригъдин нурари убцру дапӀнайи гъумринра деве рягъятди либцуру, гъаз гъапиш, дидин ликарин кӀанакк ацӀу хам кка. Хъа убцру ригъдин нурарихъан деве чаин али ацӀу хъайи уьбхюру.

Девейи саки миржиб гъяфтайиъ шид дурубхъди давам тувру, хъа сабишв'инди диди 100 литр шид

убхъуру. Улихъна инсанари фикир апӀури гъахъну, диди шид чан гъузгънариз уч апӀуру кӀури. Хъа гъякыкыатдиъ девейи шид убхъруган, диди думу вари чан жандиз зибгуру.

Хъа суал арайиз гъюру: «Девейин гъузгънариъ фу а?» – кӀури. Хъа гъузгънариъ дидин хюл а, читин йигъаз уьбхюрайиб. Гъяфтйириинди гъумлугъчюллериъдигъягъюри, рякыюъ ипӀру зазаркъан адарди гъабхъиш, девейи чан гъузгъунариъ айи хюл харж апӀуру.

Хифарикан вуйи уйинжагъар (игрушкйир)

Лазим шлу шей' ар.
Хифар
Муфтул (лента)
Пластилин
Гъизилин
рангнан шир
(краска)
Кисточка

1 Гъялак дарди, уччу-
ди хиф къюб пай апІни,
айитІ айи кинцІ адабгъ.
ИчІи гъахъи хифран къю-
биб паяригъра пласти-
лин ив. Сабуну пайнан
гъацІкъяллан муфтул
(лента) илив.

2 Гъамус хифран къю-
биб паярра саб сабдик
карс. Хифран къюбиб
паяригъра лазим къадар
пластилин ивну ккунду.
Даршиш хифран паяр
ктрасуб мумкин ву.

3 АрайизгъафицІийи
хиф гъизилин рангни-
инди кисточкайи абк.

4 Гъамус саягънинди имбуну хи-
фарра гъязур апІури сабдихъ саб
хъитІ.
Гирлянда гъязур гъабхъну.

Гъяжимурад Аьлимурадов Мансур абайин гъяятдиз жанаврар гъафну

Хъадан мани йишв вуйи. Маниш-
нан ялавнаан гъайванатар ярквран
гъарарин кѳанарикк дахънайи. Хъа
хябяхъдихъна ужуб мархъра гъубгъу.
Мархълин къяляхъ, сиринра дубхъна-
йиган, Идрисра аба къаназ скамейкайин
дусну имийи. Аьхирки, гъаѳишвар багахъ
шули, дурар дахъру.

Идрис хуйин гъямпари гъачѳинин ухди
нивкѳан уягъ апѳуру. Дугъу чкиди аба-
ра хъергру. Саб фициб вушра ляхин
дубхънайибдин дурар гъаври шулу.
Мансур аба тюфенгра гъадабгъну гъя-
ятдизди архъури. Дугъан къяляхъди
Идрисра жаргъуру. Гъяятдиъ мурариз ифдиан
дубхънайи мирш гъябкъю. Абайи дишла гапур
гъадабгъну миршран гардандиккан думу кка-
датуру. Мирш жанаврари ккучѳубкъну гъеб-
губ, мурарин гъяятдизди абхъуб вуйиштѳан.
Жанаврар гъяркъю абайи тюфенгиан
къюб пакъ гъапѳу. Жанаврар гучѳ дуб-
хъу гъергу. Дурарин къяляхъди хуйирра

гъажаргъу. Хъа саб жанавар гъаз-вуш дийибгъу. Тарзан кІуру ху жабгъну дийибгънайи жанавриин алабхъу. Хуйирин къяляхъди гъушу Мансур абайиз Тарзанра жанавар лап ижми-ди кичІиху рябкъюру. Абайи жанавриз тюфенгиан йивуру, хъа жанавар силбарра хъидирчну ярквразди гъебгру. Абайи Тарзан, жанаврихъ хъебгуз гъидрибтди, дибисну хулаз хуру.

Эгер Мансур абана. Идрис ухди нивкІ'ан уягъ гъахънийиш, дурарихъан мирш жанаврарин учІуру силбариккан ккадабгъуз шулийи. Му фикри Идрисдин кІваз ицру апІурайи.

Сарун гъапІрухъа? Гъабшиб гъабхъну... Абайи миршран жандак хам алдабхъну, марцц дапІну, гъайвниин илипнудетсаддиз гъабхуру. Мансур аба яркввраъ айи вари гъайванатарихъди, инчхрарихъди таниш вуйи. . Гъамусдизкъан дурарин хатур ккибтру кас гъахъундайи. Му жанаврар мина фици расалмиш гъахънуш, гъич саризра аьгъдайи. Гъаму йигъ абайина худли гафар дарапІди адау. Жанаврари чІур гъапІу чпин арчилтра рас дапІну, му йигъан мулкарилан-ра илтІитІикІди, абана худул ахуз дахъу.

Хъайигъан аба Идрисра Пальмара хъади мулкарилан илтІикІуз гъягъюру. Фукъан яркввраъ гъилицишра, мурарин улхъан йигъан гъабши гъядиса кІваълан гъябгъюрадайи. Идрисдиз жанаврарикан бегъем хъял дуфнайи. Дугъаз гъамусди Рекскъан дябкъну ккунди адайи. Вушра му йигъан Идрисдизна абайиз Рекс алабхъу. Идрис чазра хабар адарди, му гюрюшмишниин рази шулу ва Рексдиз инсандизси гъабшибдикан вари хъайихъайиси ктибтуру. Рекс варибдин гъаври шулайиси хъебехъну Идрисдин гъвалахъди гъюрайи. Улхбарин аьхириъ Рекс, Идрисдин хилиз мелзра йивну,

ярквразди жабгъуру. Хайлин вахтна дийигъну, гизаф дихарра дапІну, Рекс дарфиган Идрис, дердра дубхъну, къяляхъ хъадакнугъюру. Рексдин фу таксир вухъа, жара жанаврари мирш гъипІну кІури, диди вари вягъши гъяйванатарихъанди гаф тувнадарки.

Идрисди Рексдиз тягънийир йивну шубуд йигъ гъубшнийи. Юкъубпи йигъан хъана ярквралан илбицуз гъушу абайизна Идрисдиз дячІябгънайи жанаврин жандак алабхъуру. Абайиз му къайдайинди жанавар дячІябгъну гъич сабанра гъябкъюб дайи. Жанаврин арчул ликрик чюлле кубкІбан лишанра кайи. Амма гюлле кубкІна дупну, жанавар му саягъ йибкІруб дар. Якъин му жара гъяйванатди ккучІвубкънайиб ву. Белки думу Рекс вушул, кІуру хиял гъубшу абайин кІваан. Му Рексди, абайин мяишатдик кучган, жанаврилан алдабгъу хъял вушул?

Дугъриданра, Рексдиз Идрис алахъбалан къяляхъ, думу тахсиркран аргуз гъубшу, хъа алабхъиган, жанаврарин къанундинди, дидлан хъял алдабгъуру.

Идрисди абайиз: «Якъин му Рексдин ляхин ву. Диди лап гъякъди жанавар гъячІябгъну, гъит, имбу жанаврариз аьгъю ибшри. Вушра жанаварра гъяйиф гъабхъунзуз», – кІуру.

Вари зийнар вахтну сагъ апІуру. Вахт гъябгъбахъ, думу йишвну гъахъи гъядисйир Идрисдин кІваълан гъягъюру.

Тпаздин тавханаийиз Юбилей тебрик аплури...

Саб Дагъустандигъ ваъ, Россияйигъра, вари дюн'яйигъра машгъур шаир, ихъ ватанагъли Ханбиче Шихрягъимовна Хаметова бабкан духъну цци 75 йис тамам шула.

Ханбиче Шихрягъимовна 1938-пи йи-сан Хив райондин Хиварин гъулаъ бабкан гъахъну. 1945-пи йисан думу Хиварин къя-лан мектебдигъ урхуз учІвру ва 1956-пи йи-сан думу мектеб заан хъуркъувалариинди ккудубкІуру. Чпин бицІивахтар кІванна хури, шаири гъамци кІура: «Ич бицІивахт лап читинуб вуйи. Учү «дяддин» бицІидар вуча. Учүз я гъубкІну ипІуз уъл адайи, яса-на алабхъру палат. Бязидари, чпиз алабхъ-ру шейъ дибрихъган, газетарикан палтар дапІну алахъуйи. Вушра учүз, ич дуствализ, ич бицІивализ, му читинваларикан, гъич саб манигъ'валра адайи. Учү ич вахт Хив гъулан гъирагъар, ярквар, хярар, хифран гъарар, булагъар ва нирар ахтармиш апІури гъауй-

ча. Белки, гъадму йиз шаду бицІивал себеб вуди узү йиз эсерарин саб ахъю цІиркил гъад-му вахтназ бахш дапІнашул... Ватан ахъюб вая бицІиб шлуб дар, хъа узхъан гъар фила гъерхишра йиз жаваб саб ву – Хиварин гъул йиз бицІи Ватан, йиз рюгънан, кІван саб пай вуйиз»

Мектебдин къяляхъ Ханбиче Шихря-гъимовна Дагъустандин гъюкуматдин Г. Цадасайин ччвурнахъ хъайи институтдигъ урхуз учІвру, хъасин, ДГУ-йин аспирантура-ра ккудубкІуру. Шаир 1974-пи йисхъанмина писателарин союздин член ву.

Гъамусаят шаири лезги чІалниинди бицІидариз адабгъурайи «Кард» журналин редакторди ляхин апІура. Ханбиче Шихрягъимовнайин сабпи шиърар йирхъцІурпи йисарин эвеларигъ республикайин лезги чІалниинди удубчІурайи «Коммунист» газетдигъ, «Дуствал» альманахдигъ чап гъапІну. Гъаддихъанмина дугъан «Фиксарин накъишар», «Дамагълу лепе», «Дустарин хилар», «Лепейин цІюмгъял», «Къяб», «Диркъи хядарин мархъ», «Ирендиз кагъзар», «Цадална гъван», «Ихтибар», «Лирика», «Цийиваз», «Хазрандинбулагъ», «Гъядягъю эсерар», «Сонетарин тажар», «Шагътаж», «Чавчахъдиулхуб», «Люкъярин насил» китабар чапдиан удучІвну. «Ирендиз кагъзар» китабдиан шаириз Республикайин. СтІал Сулеймандин ччвурнахъ хъайи премия тувну. Ханбиче Шихрягъимовна «Дагъустандин культурайин лайикълү гъуллугъчи», «Дагъустан республикайин Халкъдин шаир», ччвурарин, «Дуствал» ва «Почет» орденар сагъиб ву.

Дугъан пьесйир Дагъустандин Гъюкумат-дин лезги художественно-драматический театрин сягънайиин швнубсабан дивна, хъа «Гъвандин бай» драмайин бинайиин опера гъязур дапІна. Юбилей мубарак апІури, ухъу шаириз жандин сагъ'вал, кІван шадвал ва хъана ахъю хъуркъувалар ккун апІурхъа.

Къюрдун йигъан

Аьхир улубзну миркклуцІ,
Жан аман!
Гъамус шулу, ав, яртуз
Ккунибкъан.

Гъадагъ конкйир, дис мярхяр,
Худнаъ ирч.
Гъамус ушвІар аязнан
Къяляхъ хъирч.

Тамшир хъиди гъамус бул
Миркклиин.
Палтар кацІдар-гучІ адар
Йихъ сикин.

Хъа аьхю бабаз йиз гъаз
АйкІан хъял,
Шад вуйган гъи вари гъул,
Ич мягъял?..

Гъялхъча узунa йиз чи
Ич баб'ин,
ГучІурайи, алдакну,
Хъуз чиркин.

Рябкъюрайиб фу ву зуз,
Шли зуз кІур,
Фуж ву адашин кефйир
ГъапІур чІур?

Гъаз ич майдандин рякъбар
ЧІур дапІну,
Рюкъдиинди миркклиин
Рякъ гъапІну?..

Аьхюдар рази гъахъну
Лап дугъкан,
Хъа фици гъаври ишри
Зу дугъан?

Шубуб гъизилгюл

Деллуйирси дагълариз
Дуфну хъуркъна гъи
душмнар,
Хараб апІуб мурад ву
Ихъ дагълуйирин зийнар.
КІулар лизи бабарин
Уларитъ а пашманвал,
Дярякъри йип саризра
Тамерландин душманвал.
... Дих дапІну а жаллатІди
Гъулан вари шубариз
(Лигай сабан вягъшйири
АпІурайкъан гужариз!)

Кадагъ кІури шубур риш
Буйругъ тувна эскрариз,
Лигура хаин душмнар
Шубар айи жергйириз,
Акьрабарин ният ву
Гьарсарикан хан духьну,
Нигъ дапІнайи чпин жинс
Цийи ва аргъаж дубхьну.
Дугъужвну а шубур риш
Шубур гюзел дагъларин.
ГучІ ктарди рякъюра
Такабурлу уларик.
– Шулва риш йиз адахлу! –
Гъапи аьхюрсир эскру.
Баруйик цІа кивганси
Гъушну му риш улихьна:
– ЖаллатІ вува, йиз жилир

ГъакІну. Йиз юкІв кабаб ву.
 Тфу яв машназ варж ражну.
 Уву гъанлу аькъраб вува.
 Къабул апІин йиз, къисас
 Гьерградарза гучІ кади
 Дийигъназа яв улихъ,
 КІваъра хилиъ гуж ади, —
 Дупну шуру, чан гаркІал
 КІваз гъаъну лап душмандин.
 Нуфтра шайиз шуран кІул,
 АлдабтІу Тамерланди,
 Уъру дубхъну ккижибгъну.
 Тамерланди гъачІи риш
 Уъру кюкдиз илтІикІну.
 — Гъамуну риш йизур ву, —
 Гъапи жарану эскри.
 Гъич саб тки гучІ ктарди,
 Дугъужвна риш кІубанди:
 Йиз жилирра дявдиъ а.
 Учву, кафтрар йикІури.
 ТІабигъ духъну душмандиз
 Гъузрихъа зу лигури.
 Къаистра саб ву, жилра саб.
 Саб ву Ватан. Ужагъар.
 Уърхюрача пак вуди
 Марци вуй ич булагъар.
 Гъамци дупну, гюзели
 ГаркІал чан кІвазди гъапІу.
 Гъах гъаши риш — аьламат!
 Риш дар, кюкю ву лизи...
 Ярхи кушар хъайи риш
 Рякъюрайи кІубанди.
 Уъру кІвантІар уч дапІну,
 Лигурайи душмандиз.
 — Гъядягъюрза гъаму риш, —
 Гъапну шубур кІурури.
 ИнтІидиси улихъна
 Гъушну риш килигури.
 Сари сарин хил бисуз
 Саб дакъикъа имиди,
 Завра жилра саб гъабхъну

КІару деллу тІурфанди
Али йишвра гъитундар.
Тамерландин шейтІандин
КІару ялхъван ккудубкІну,
Гъубшну тІурфан гъафиси.
Ригъ гъарганси гъилибгну
Гъич фукІара даршиси.
Хаин шуз ккун гъаши риш —
КІару кюкю — аьламат!
Гъибисну чан кІару йишв
Жил'ин али — гъиямат.
Гъамциб нагъил кидибтну
Узуз аьхю дадайи.
Вафалу хъпан бадали
Ихъ тарихдин къайдайиз.
Халкъ бадали жан туву
Къягъригъмнарин, гъучгъарин,
Ал, уьру кюкйир шулу
Гюмбтариин гъуларин.
Лизи кюкйир мурад ву
Ярхла рякъюъ учІвруриз.
КІару кюкдиз йишв шулу
Хаин вуди, гучІруриз.
Аьхюрси йиз улариз
Лигури а бицІи риш.
Яраб фунуб кюкйириккан
КтабгъуйкІан уву риш?

Шаир хъубан бадали гъафир...

Цци ихъ литературайин уьмриъ ахъю вакъиа кӀули гъябгъюра – ихъ машгъур шаир Юсуф Базутаевдин бабкан духъну 65 йис тамам шула. Гъяйифки, бажаранлу шаир инсафсуз дюшюшди 1993-пи йисан ихъ арайиан адагъну. Амма дугъу яратмиш дапӀнайи поэзияйин, прозайин ва драматургияйин эсерарихъ арайиан ва ихъ юкӀвариан гъич саб аьжалихъанра адагъуз шулдар.

Юсуф Базутаев 1948-пи йисан 1-пи сентябриъ Табасаран райондин ТӀивакк гъулаъ бабкан гъахъну.

Москвайин Максим Горькийин ччвурнахъ хъайи Литературайин институт ккудубкӀну Юсуф Базутаевди мек-

тебдиъ мялимди, Дагъустан радио-вещанийин табасаран редакцияйиъ мухбирди ва редакторди, Дагъустан писателарин Союздин консультантди, республикайин бицӀидариз адабгъурайин «Ппази» журналин редакторди ляхин гъапӀну.

Ю. Базутаевдин эсерар Табасаран ва Хиврайонарин газетариъ, «Дагъустан дишагъли» ва «Ппази» журналариъ, табасаран шаирарин сатӀиди вуйи «Тазар», «Чирагъ», «Ватандин баяр», «Зегъметна берекет» гъварчариъ, «Литературайин Табасаран» альманахдиъ, «Табасаран поэзияйин анталогияйиъ» чап дапӀна Дугъан бязи эсерар урус ва жара чӀаларизра илтӀикӀна.

Ю. Базутаевдин шиърарин сабпи китаб – «Хъадукран мархъ» 1976-пи йисан удубчӀвну. Хъасин дугъан «Уьмрин гъар», «Сикинсузвал», «Мюгъюббатдин чӀал», «Байвахтнан сюгърин жилгъа», «ЮкӀв либхура»,

«Уьмрин геренар», «Узу малайик дарза...» кӀуру китабар чапдиан удубчӀвну. «Йиз дуст – гвачӀин» кӀуру дугъан китаб урус чӀалниинди Москвайиъ адабгъна.

«Юсуф ихъ жилиина шаир хъубан бадали гъафир ву. Ва дугъу худайи чаз бахш дапӀнайи уьмриъ чаз табиаьтди тувнайи бажаругъ чан халкъдин, чан гъуллугънаъра дебккну.

Юсуфди табасаран литературайиъ ва искусствойиъ ужуб ва заан ерийин ирсгъибтну. Дугъан яратмишапӀбарин арайиъ вари терефарихъанди гъудуркъу чазтӀан хас дару художествойинлишанриинди фаркълу шулайи эсерар а. Дурари, гъелбет,

чпин нубатнаъ ихъ бицѣи халкъдин
культура имбубсан артмиш ва
деветлу апѣбак лайикълу пай кивра»,
— кѣура, шаирин творчествойикан
улхури, дугъан дуст, шаир ва прозаик
Шагъвелед Шагъмардановди.

Йиз хяд

Гъарсар инсан,
Ав, саб хядран
Эйси ву.

Аьхирихъна
Гъибган, йиз хяд,
Уьмур ихъ,
Дирбаш люкъси,
Хлинцар карсну,
Абхъ уву
Йиз кѣул'ина:
Тики-тики,
Руг-руг йибхъ!
Дюн'я вуйси
Рагъ гъисабсуз
Яв тикъир.

Гъит ккуркърида
Дурар гъарсар
Бицѣириз.
Ва апѣри гъит
Дурарихъди
Шад тамшир
Бицѣидари
Магъа тѣалаб,
Миннат йиз.

Хъа гъелелиг
Ухъухъди, хяд,
Жиндукар
Апѣураки
Аьхюдари
Ацѣрадар.
Дихар-гъарйир
Ерхъурадар,
Духъну кар...

— Хяд-къисмат ву,
Уюнжагъ дар!
Ваъ, ебхъдар...

Тухъ духъназу
Тамширикан —
Чѣаьн ву!
Ккун апѣурза,
Гъибган, йиз хяд,
Аьхир ихъ,
Дирбаш люкъси,
Хлинцар карсну,
Абхъ уву
Йиз кѣул'ина.
Тики — тики,
Руг-руг йибхъ!

Дюн'я вуйси
Рагъ гъисабсуз
Яв тикъир —
Гъит ккуркърида
Дурар гъарсар
Бицѣириз.
Ва апѣри гъит
Дурарихъди
Шад тамшир
Бицѣидари.
Магъа тѣалаб,
Миннат йиз.

Рубасдихъди ихтилат

Гизафдариз дарди таниш
Шулахъа жил'ин яшамиш,
БицИ Рубас, йиз аку нир,
Ва узу, яв бицИ шаир.

Аъхюб ву деврин гъяракат,
Саб вахтназ лиг, фициб вуш вахт!
Хъади хиял миллионарин
Аършдиъ тИрхура Гагарин!

Гагъ вахтари гучИра кабхъру:
Му уъмриз гъюб жвуваз ккабхъну,
Яраб вахтну чIабкIуйкIан юкIв,
Гъибтуз хъидайкIан мяъликъан?

Гъамцдар фикрари динж'вал кIваз
Адариз гъич туври, Рубас,
Яв кIвазра, нир, сикинвал зат
Ашул кIураза бажагъат.

Яв аку штар шули ахмиш
Аърар, деврар гъахъну кючмиш.
Уву шагъид вува дугъри
Табасаран юрднан багъри.

ГъуркIну гъяркъюнвуз аъз'ятар:
Монголлар ва азиатар,
Надир шагъдин гъанлу къушмар –
ЦIиб гъахънин яв девриъ душмнар?

Сабсан шагъид хъа яв гъвалахъ –
Ургур чвуччвун мюгъкам гъала.
Ижмиди уъбхюра чан сир...
Яраб чуччун вуйкIан тахсир?

Баяр масу туву жасус
Фуж гъахънийкІан кепккихъ ужуз?
Йиз юкІв гъира хъугъри адар –
Дурар масу тувур чи дар...

КІару футна – фендигар сул,
Лайикълудар туври масу,
Гъира либцури адарин –
Гъивнин диди кІвак йиз сарин?

Аьсарар ву кабхъри яв къялак
Ярхла вазлин даима акв.
Къаст аяв кІваъ, Къаст адайиш,
Шулдай гъийиз яв штар ахмиш.

Гъит ухъу дар элиз машгъур,
Анжагъ уьмриъ дархъа, нир, кур.
Гъавриъ ахъа зурба вахтнан,
Ахъуз гъуллугъ апІуз Ватан.

Машгъурвалиъ айинхъа бахт?
Анжагъ марцциб ибшри кІван къаст,
Кам дарибшри дид'ан гъевес...
Мяъли пуб – му цІиб вуйин бес?

Гъахурава шадди яв штар,
Либхура вахтар, яваш дар.
ВартІан гюзел чагълариъ яв
Аш кІураза, нир, уву, яв.

Марццишинра авуз сесра,
Кам дубхънадар яв гъевесра.
Узура, яв бицІи шаир,
Къисматниин шад вуза, нир.

Вуза умудлу: йиз мяъли
УдубчІвиди сивуз ягъли.
Ва туври шадвал халкъдин кІваз
Гъубзди жил'ин зутІан къаназ.

Шведиз цийи йисан елкайихьна рякъ абгуз кюмек аплин

СОКОЛЕНОК
№6 / 2013

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Правительство Республики Дагестан

Журнал зарегистрирован Федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ № ТУ5-0017 от 21
мая 2009 г.

Издается с октября 1980 г.

Главный редактор
М. Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл.редактора)
Т.Зургалова (ответ. секретарь)
Ф.Султанова (редактор выпуска)
Г.Абдурахманов
П.Асланов
Ш.Казиёв
К.Магомедов
Г.Омарова
Ш.Шахмарданов
С.Кюребегова
А.Абдурахманов
Э.Ашурбекова

Худ. редактор З. Даганов
Тех. редактор Т. Лузина
Художник А. Самарская
Художник обложки О. Алиев

Сдано в набор 12.11.2013 г.
Подписано в печать 17.12.2013 г.
Уч. изд.л. 3,82
Усл. печ.л. 2,79
Формат 60 x 84 1/8
Тираж 476 экз.
Заказ № 455

ГУП Республиканская газетно-
журнальная типография
г. Махачкала, пр. Петра I, 61.

Государственное бюджетное учрежде-
ние Республики Дагестан «Редакция
республиканских литературных жур-
налов «Соколенок» и «Литературный
Дагестан»
367025 г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Табасаранский язык.
Индексы: на год-78438,
на полугодие - 78433.